

Recenzje

Piotr Mickiewicz, Mariusz Zieliński, Alicja Żukowska, Rosyjska wizja supermocarstwa energetycznego (super-petrostate) w XXI wieku, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019, ss. 280

W konsekwencji rozpadu Związku Radzieckiego, którego Federacja Rosyjska jest formalnoprawnym kontynuatorem, w środowisku międzynarodowym zaszły daleko idące zmiany w przestrzeni geograficznej, politycznej, militarnej i ekonomicznej. Te zaś, w szeroko pojętej opinii publiczno-międzynarodowej, doprowadziły do utraty przez Rosję statusu mocarstwa globalnego i marginalizacji jej roli do mocarstwa regionalnego. Sytuację pogłębiły negatywne zjawiska społeczne, m.in. ogólna frustracja i chaotycznie prowadzona prywatyzacja sektora gospodarki państwowej. Pozostała jednak w społeczeństwie, a zwłaszcza w politycznym establishmentie, kulturowo zakorzeniona determinacja do powrotu Rosji na czołowe miejsce w międzynarodowym środowisku. By urzeczywistnić mocarstwowe ambicje władze państwowe, z Władimirem Putinem na czele, musiały przyjąć strategiczne założenia rozwoju państwa, podporządkowane imperatywom wewnętrznym, zorientowanym na osiąganie celów społecznych. Wprowadzono zasadę odideologizowania polityki na rzecz jej ekonomizacji ukierunkowanej na wzrost gospodarczy, położony na zmiany odczuwalne przez obywateli, gwarantujące uzyskanie i utrzymanie wewnętrznego poparcia dla reformatorskich przemian oraz akceptację międzynarodowego środowiska powracającej potęgi rosyjskiej jako jednego z najistotniejszych aktorów kształtującego się wielobiegunowego systemu stosunków międzynarodowych.

Za najważniejszy element rosyjskiej strategii odbudowywania światowej pozycji Moskwa uznała politykę gospodarki surowcowo-energetycznej, dzięki której państwo ma osiągać dochody pozwalające na ogólny rozwój oraz rozgrywanie wpływów w światowej polityce. „Ropa i gaz stały się decydującym narzędziem rosyjskiej polityki zagranicznej i wewnętrznej, stanowiąc przy tym rzeczywistą podporę rosyjskiej państwowości”¹. Doktrynie tej podporządkowano system polityczno-gospodarczy państwa oraz system bezpieczeństwa zorientowany na centralizację procesów w sferze wydobycia zasobów, ich przesyłu i dystrybucji oraz dywersyfikacji odbiorców.

W recenzowanej pracy podjęto próbę identyfikacji zjawisk związanych z budowaniem przez Moskwę statusu Rosji jako *super-petrostate* w wymiarze polityki wewnętrznej i zewnętrznej, prezentując osiągnięte wyniki badań w siedmiu rozdziałach, poprzedzonych Wstępem uzasadniającym cel badawczy i przedstawiającym narzędzia badawcze. Każdy rozdział podsumowano konkluzjami, których syntezę ujęto w Zakończeniu. Przedstawioną w pracy problematykę uzupełniono o Bibliografię obejmującą istotne dokumenty oficjalne, ekspertyzy i literaturę, zorientowane na problematyce recenzowanej pracy.

Proces badawczy, którego celem jest zbadanie możliwości osiągnięcia przez Rosję pozycji *super-petrostate*, wyznaczają badania podjęte w obszarach: (i) wyznaczniki charakteryzujące Rosję jako państwo surowcowe, (ii) wymiar pozytywów i ograniczeń wynikających z uzyskanego

---

¹ Cytat za: M. Lubina, *Niedźwiedź w cieniu smoka. Rosja – Chiny 1991–2014*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, s. 205.

wpływu państwa na funkcjonowanie branży paliwowo-energetycznej, (iii) efektywności działań państwa wprowadzanych w ramach polityki energetycznej i transportowej, (iv) strategii, koncepcji i zamierzeń władz państwa zmierzających do osiągnięcia statusu *super-petrostate*, (v) realizacji procesów rozwojowych głównych operatorów działających w branży paliwowo-energetycznej oraz realizacja przez te podmioty strategii państwowej *super-petrostate*.

Analizę „państwa surowcowego” oraz *super-petrostate*, na przykładzie Norwegii, Stanów Zjednoczonych i Chin przedstawiono w Rozdziale I. Zweryfikowano także determinanty uzasadniające politykę Rosji w dążeniach do uzyskania statusu *super-petrostate*. Weryfikacji poddano także rolę sektora paliwowo-energetycznego w systemie polityczno-gospodarczym Rosji w okresie od powstania Federacji Rosyjskiej do 2004 r. W konkluzji wskazano, że pierwszy etap polityki surowcowo-energetycznej realizowanej przez W. Putina wzorowany był na założeniach polityki Norwegii, zwłaszcza w obszarze monopolizacji przez państwo procesu poszukiwania i wydobycia surowców oraz pełnej kontroli eksportu, jako zasadniczego elementu polityki państwa.

W Rozdziale II obszar badań zorientowano na teorii i praktyce kształtowania systemu politycznego Rosji w latach 2000–2008, zwłaszcza procesach centralizacji państwa w związku z założeniami polityki energetycznej Rosji i ideą *super-petrostate*. W podsumowaniu wskazano, że w dwóch pierwszych kadencjach prezydenckich W. Putina proces budowy mocarstwowości skoncentrowano na odbudowaniu zdolności do efektywnego zarządzania państwem przez centralny ośrodek władzy, w tym przejściu kontroli nad sektorem paliwowo-energetycznym. Rosyjską politykę zagraniczną omawianego okresu charakteryzowała koncentracja działań zmierzających do uporządkowania stosunków z państwami sąsiednimi: polityczno-gospodarczego uzależnienia Białorusi, Armenii, Kirgistanu i Turkmenistanu; związania instrumentami polityczno-gospodarczymi Ukrainy, Uzbekistanu i Tadżykistanu. Politykę wobec Europy Zachodniej zdominowało budowanie pozytywnych relacji z RFN, Francją i Wielką Brytanią. Wobec państw Europy Wschodniej rozpoczęto politykę kontestacji działań w związku z ich udziałem w strukturach UE i NATO. Politykę w relacjach z państwami Dalekiego Wschodu wy-

rażał pragmatyzm budowy nowych rynków zbytu. Stanom Zjednoczonym przyznano status rywala skutecznie blokującego realizację aspiracji Rosji w stosunkach międzynarodowych. Zabezpieczenie cywilizacyjnego i gospodarczego rozwoju Federacji Rosyjskiej było głównym celem polityki Moskwy wobec Unii Europejskiej.

Praktyczny wymiar integracji rosyjskiego przemysłu wydobywczego i przesyłowego w latach 2000–2008 poddano analizie w Rozdziale III, w którym także przedstawiono założenia strategii energetycznej Rosji do 2009 r., zwłaszcza w kontekście budowy *super-petrostate*. Obszar badawczy rozszerzono o element polityki Rosji w stosunku do państw Azji Środkowej, w kontekście budowy i utrzymania potencjału tranzytu i dystrybucji energetycznej. W konkluzji wskazano, że „celem politycznym rosyjskiej polityki energetycznej w latach 2000–2008 było doprowadzenie do poszerzenia możliwości eksportowych i ograniczenie możliwości wejścia na rynek obrotów surowców, zwłaszcza gazu ziemnego konkurentów z obszaru Azji Centralnej”. Cele osiągnęto przez postępowanie centralizacji sektora paliwowo-energetycznego, a w stosunku do państw poradzieckich Azji Centralnej stosowano naciski dyplomatyczne, presję gospodarczą, nie wyłączając działań siłowych.

W Rozdziale IV przedstawiono założenia teoretyczne i działania praktyczne państwa w obszarze polityki morskiej i transportowej, wspierającej proces budowy mocarstwa energetycznego. We wnioskach z badań podkreślono znaczenie polityki morskiej i transportowej Rosji do 2019 r. jako polityki wspierającej realizację planów eksportowych i polityki energetycznej państwa, których rola ewoluowała w zależności od możliwości ekspansji energetycznej państwa. Wskazano, że istotą polityki transportowej stał się rozwój wewnętrznych systemów transportowych, ukierunkowanych na wsparcie procesów rozwojowych w wymiarze regionalnym i ogólnokrajowym.

Badania zorientowane na strategicznych obszarach rozwoju infrastruktury i systemów transportowych przedstawiono w Rozdziale V, w którym analizie poddano także główne programy inwestycyjno-modernizacyjne rozwoju transportu w Rosji w latach 2018–2024. Wyrażono pogląd, iż elementem strategii energetycznej państwa jest harmonizacja polityki regionalnej. Wśród celów

rozwojowych Federacji Rosyjskiej do 2024 r. wskazano na konieczność rozwoju sektora transportowego ukierunkowanego na główne sektory gospodarki narodowej, zwłaszcza przemysłu przetwórczego i rolnictwa, jako elementu inspirującego ich rozwój i zwiększenie potencjału proeksportowego. W strategii rozwoju transportu położono nacisk na równoważenie obciążeń transportu lądowego przez transport morski i lotniczy ukierunkowany na rozwój regionów najsłabiej rozwiniętych, zwłaszcza dalekowschodnich. Państwowa strategia rozwoju transportu ukierunkowana została na tworzenie szlaków i magistrali komunikacyjnych w kierunku północ-południe oraz wschód-zachód, przy jednoczesnym rozwoju infrastruktury, w tym nowe porty na obszarach Rosji Północnej, wykorzystując zmiany klimatyczne wydłużające okres ich eksploatacji. Rozwój portów ma wspierać rozbudowa linii kolejowych, umożliwiających szybszy transport i zwiększające ich przepustowość. Dostrzega się przy tym koncentrację procesów decyzyjnych w centralnym ośrodku władzy państwowej oraz konieczność połączenia tych działań z regionalnymi planami zabezpieczenia potrzeb społecznych. Dla osiągnięcia założonych celów rozbudowano aparat państwowy, zaś kierownictwo poszczególnych projektów przejęły powołane komisje rządowe, kierowane przez premiera lub wicepremierów, zaś koordynację przedsięwzięć powierzono rządowemu centrum analitycznemu. Realizowane projekty miałyby być finansowane ze środków inwestorów, środków regionalnych i wsparcia centralnego.

W Rozdziale VI weryfikacji i analizie poddano istotne państwowe dokumenty strategiczne, wyznaczające kierunki rozwoju sektora paliwowo-energetycznego Rosji, zorientowane na osiągnięcie statusu *super-petrostate* i uwzględnione w doktrynie bezpieczeństwa energetycznego obszaru paliwowo-wydobywczego i energetycznego do 2035 r. Wskazuje się, iż od 2012 r. polityka gospodarcza Rosji ukierunkowana jest na założeniu zrównoważonego rozwoju, co wyrażają próby tworzenia kompleksowych, średniookresowych strategii społeczno-gospodarczych poprzez ujednoczenie zasad planowania strategicznego oraz orientacji państwa na reformowaniu sfer administracji państwowej i organów ścigania oraz wdrażaniu rozwiązań zapewniających dominującą rolę administracji centralnej w kreowaniu i nadzorowaniu procesów gospodarczych, prowadzeniu

polityki redystrybucji wydatków budżetowych na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego i infrastruktury. Szczególną rolę w osiąganiu założonych celów odgrywa sektor paliwowo-energetyczny, zwłaszcza jako inicjator procesów prorozwojowych w wymiarze ogólnokrajowym i regionalnym, w tym podstawowe źródło finansowania. Podkreślono, iż główne cele transformacji i rozwoju gospodarki energetycznej Rosji powinny być zakończone w 2022 r., zarówno w wymiarze transformacji technologicznej sektora paliwowo-energetycznego, ukierunkowaną głównie na zwiększenie efektywności i obniżenia kosztochłonności działalności wydobywczej, modernizację i rozbudowę systemów przesyłowych oraz infrastruktury przetwórczej. Wskazuje się na zwiększenie tempa działalności w obszarach mających na celu zwiększenie możliwości przerobu LNG, budowy systemów kondensacji gazu ziemnego i jego magazynowania oraz rozbudowy systemu transportu morskiego przy wykorzystaniu możliwości Drogi Północnej.

W Rozdziale VII badaniom poddano procesy rozwojowe rosyjskich koncernów paliwowo-energetycznych w kontekście wdrażania założeń strategii Federacji Rosyjskiej: (i) długofalowe cele strategiczne w kontekście możliwości osiągnięcia celów polityki państwa, (ii) kierunki i plany rozwoju przemysłu do 2025 r. w odniesieniu do zapotrzebowania gospodarki Rosji, (iii) rola Jednolitego Systemu Energetycznego w polityce energetycznej Rosji, (iv) rola głównych holdingów – Gazprom, Novatek, Rosneft, Rusatom. Wskazano na istotne znaczenie rosyjskich holdingów energetycznych i ich planów inwestycyjno-modernizacyjnych w realizacji strategii *super-petrostate* oraz podział obszarów ich oddziaływania.

W konkluzji pracy wskazuje się na podporządkowanie działalności państwa polityce osiągnięcia przez Federację Rosyjską statusu *super-petrostate*, jako odzwierciedlenie ambicji prezydenta W. Putina, realizowanych w oparciu o centralne programy rozwojowe państwa, wyrażone w skoordynowanych działaniach sektorowych: energetycznym, transportowym, morskim, bezpieczeństwa i polityki zagranicznej. Osiągnięciu przez Rosję pozycji „hegemonia” energetycznego sprzyjać ma centralizacja procesów i nadzór nad priorytetowymi projektami polityczno-gospodarczymi, strategicznymi z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego. W obliczu rosnącej rywalizacji na

rynku eksporterów i prawdopodobieństwa ograniczenia dynamiki wzrostu importu przez Chiną administracja Putina zdecydowała o wdrażaniu procesów mających na celu: (i) uzyskanie zdolności do efektywnej ekonomicznie produkcji energii elektrycznej, pozwalającej na jej eksport, (ii) wprowadzenie na rynki zbytu nowych rodzajów paliw i przetworzonych nośników energii, (iii) rozwoju technologii jądrowych pozwalających na zdominowanie rynku instalacji i obsługi takich obiektów oraz produkcji energii. Wskazano, iż Rosja nie zamierza zmieniać statusu państwa surowcowego, które zdominuje światowy rynek surowcowo-energetyczny i technologii energetycznych, czemu służyć mają wielowymiarowe działania sektorowe państwa, pozwalające zapewnić zrównoważony rozwój zarówno sektorów gospodarki, jak też społeczeństwa podmiotów Federacji. Dostrzeżono ograniczenia osiągnięcia celów, zwłaszcza w związku z wysokimi kosztami poszczególnych inwestycji i konieczności zabezpieczenia źródeł finansowania, zwłaszcza w kontekście wahań cen surowców energetycznych na rynkach światowych. Pomimo tego, wskazano, iż wdrażaną przez Rosję długofalową strategię osiągnięcia statusu mocarstwa energetycznego cechuje realizm oraz zdolność państwa do walki z uwarunkowaniami negatywnie wpływającymi

na działalność zmierzającą do osiągnięcia założonych celów.

Recenzowaną pracę uznać należy za istotną pozycję, poszerzającą spektrum wiedzy politologicznej, zorientowanej na badania przemian w gospodarce Rosji po rozpadzie ZSRR w 1991 r. ze szczególnym uwzględnieniem strategii budowy mocarstwowej pozycji państwa na globalnym rynku energetycznym. Praca wypełnia lukę polskiej literatury przedmiotu w tym zakresie i stanowi doskonałą lekturę nie tylko dla badaczy zjawisk zachodzących w rosyjskiej gospodarce, ale także dla akademików i praktyków specjalizujących się w stosunkach międzynarodowych. Uzasadnia działania administracji prezydenta W. Putina, w powszechnym odbiorze często dyskredytowanych przez opinię międzynarodową. Autorów zachęcamy do pogłębienia badań problematyki gospodarki surowcowo-energetycznej Rosji w kontekście bilateralnych stosunków z innymi aktorami stosunków międzynarodowych, zwłaszcza w kontekście przemian zachodzących w środowisku międzynarodowym. Opublikowane wyniki pozwoliłyby z pewnością na komplementarne ujęcie problematyki rosyjskich aspiracji do *super-petrostate*.

Marian Tadeusz Mencil